

Наталія ЧАГРАК,
Галина ГРИТЧУК

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Анотація: у статті розглянуто сутність соціолінгвістичної компетентності, вплив міжкультурної комунікації як соціально-педагогічної умови на формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму, а також шляхи відтворення реальної іншомовної соціокультурної дійсності.

Annotation: the essentiality of the sociolinguistic competence, the influence of the cross-cultural communication on the forming of sociolinguistic competence of tourism specialists have been examined. The ways of the reproducing of the foreign sociocultural reality are also discussed in the article.

Ключові слова: глобалізаційні процеси, міжкультурна комунікація, лінгвокультурне співтовариство, соціокультурна дійсність, соціолінгвістична компетентність.

Метою статті є розкриття сутності соціолінгвістичної компетентності, а також визначення міжкультурної комунікації як соціально-педагогічної умови, яка впливає на формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців у галузі туризму.

У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції, коли країни прагнуть до співробітництва і взаємозбагачення в суспільній, економічній, політичній, культурній, науковій та інших сферах, великого значення набувають міжкультурні зв'язки представників різних держав, що є необхідною передумовою налагодження контактів та взаємодії, досягненням взаєморозуміння та взаємовигоди. У цивілізованому суспільстві мовою спілкування стає мова культури – високої культури суспільної свідомості, загальної культури особистості, культури міжнародного співробітництва, культури суспільства в цілому.

Взаємодія культур веде до їхньої уніфікації, водночас викликає прагнення до культурного самоствердження і бажання зберегти власні культурні цінності. Стаючи учасниками будь-якого виду міжкультурних контактів,

люди взаємодіють із представниками інших культур, що найчастіше істотно відрізняються один від одного. Відмінності в мовах, національних нормах суспільного поведіння, ставленні до роботи нерідко роблять ці контакти важкими й напруженими. Можна сказати, що міжкультурна комунікація як спілкування мовних особистостей, що належать різним лінгвокультурним співтовариствам, як і будь-яка комунікація, є взаємодією “свідомостей, що говорять” [1].

Актуальною проблемою якості освіти майбутніх фахівців у галузі туризму залишається міжкультурна комунікація, що сприяє формуванню їхньої професійно-комунікативної компетентності. Невміння встановлювати контакти з іноземними партнерами, брак мистецтва спілкування, незнання національних та психологічних особливостей іноземців залишають нереалізованими багато вигідних бізнес-проектів.

Оскільки мова – явище соціальне (засіб людського спілкування), то їй належить вирішальна роль у формуванні та розвитку студентської молоді. Іноземна мова, будучи інструментом міжкультурного спілкування, дозволяє тим, кого навчають, вступати в контакти з молоддю інших країн. А це відкриває доступ до духовного багатства представників інших культур. Без знань соціокультурного тла неможливо сформувати комунікативну компетенцію тих, кого навчають, що припускає їхнє входження в інший соціум. У кожній культурі є свої закони, норми і правила, знання яких допоможе звільнитися від власного етно- і егоцентризму, бути компетентним і толерантним у спілкуванні з представниками інших етнічних культур.

Взаємозв'язок мов та культур, необхідність їх “співвивчення” не викликають сумніву. Вивчення іноземної мови повинно сприяти тому, що студент, ознайомлюючись з чужою культурою на заняттях і в позанавчальній діяльності, пізнає її і при цьому може краще зрозуміти свою. Варто зауважити, що істотні особливості мов відкриваються при порівнянні як мов, так і культур. І якщо мовний бар'єр є очевидним, то бар'єр культур стає явним лише при зіткненні або зіставленні рідної культури з чужими, відмінними від неї. Долаючи комунікативні перешкоди, можна говорити про досягнення міжкультурної компетенції, що є продуктом “діалогу культур”.

Сьогодні володіння іноземною мовою як засобом міжкультурної комунікації охоплює не тільки комунікативну компетентність (оперування лінгвістичними знаннями, вміннями та навичками і країнознавчою

інформацією), а й соціолінгвістичну компетентність, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей та норм.

Одним із пріоритетних підходів у вивченні іноземної мови є соціокультурний, що орієнтує на міжкультурне іншомовне спілкування в контексті діалогу культур.

В основі сучасного розуміння міжкультурної комунікації лежать концептуальні науково-теоретичні ідеї С. Тер-Мінасогої, Н. Єлухіної, В. Сафонової, П. Сисоева, Н. Гальскової, Д. Зінов'єва та інших.

Насамперед варто уточнити, що в сучасній науці розуміють під терміном “міжкультурна комунікація”. Видатний дослідник С. Тер-Мінасогова вважає, що міжкультурна комунікація – це “адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур” [8, 12].

У даному контексті Н. Гальскова трактує “міжкультурну комунікацію” як “сукупність специфічних процесів взаємодії партнерів у спілкуванні, які належать до різних лінгвоетнокультурних співтовариств” [4, 3–4]. Вона зазначає, що система освіти повинна сприяти становленню здібностей особистості до міжкультурної комунікації. Цей процес відбувається з розвитком у студентів культурного досвіду, у складі якого можливо визначити ставлення індивідууму до себе, світу, а також його досвід творчої діяльності.

Значний внесок у дослідження проблем міжкультурної комунікації зробила М. Розанова. Зокрема, вона писала, що комунікація не зводиться лише до передачі та засвоєння інформації. Неможливо обмежитися адекватним перекладом іноземної мови, процес міжкультурної комунікації виходить поза межі та торкається розуміння історичного контексту, взаємодії пізнавального та ціннісного, наукового та позанаукового [7]. Автор акцентує, що складність в установленні комунікації пов'язана з тим фактом, що для людей навіть однієї культури одні й ті ж слова мають різне значення.

Практика доводить, що перш, ніж встановити діалог, учасники повинні мати взаємний інтерес один до одного та із самого початку здатність до сприйняття досвіду іншого, в іншому випадку учасник комунікації залишиться поза увагою. Ученою було відзначено, що “особливу

актуальність комунікативні теорії отримують у період глобалізаційних процесів у світі, коли ми маємо справу із формуванням відкритих, тісно взаємодіючих та взаємопов'язаних культур” [7].

Новизною у рамках вивчення міжкультурної комунікації як діалогу культур було попередження видатного вченого В. Біблера, який зробив акцент на той факт, що розуміння примітивного діалогу як різновид діалогів жодним чином не стосується концепції культурного діалогу. У “діалозі культур” мова йде про діалогічність самої істини, про те, що розуміння іншої людини передбачає взаєморозуміння “Я – ти” як онтологічно різних особистостей, які володіють актуально чи потенційно різними культурами, логіками мислення, смислами істини, краси, добра... Діалог, що розглядається в ідеї культури, – це не діалог різних точок зору або уявлень, це завжди діалог різних культур...” [3, 299].

Важливим напрямом підготовки майбутніх фахівців у галузі туризму є формування студента як культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування як суб'єкта діалогу культур. Формуванню соціолінгвістичної компетентності сприяє використання автентичного матеріалу – вербального та візуального – із залученням країнознавчого матеріалу, і застосуванням аудіо- і відеоматеріалів. Але тут необхідно звертати увагу студентів на подібності та відмінності культур, уміння порівнювати соціокультурний досвід народу, що розмовляє досліджуваною мовою, із власним досвідом.

Один із методів виховання студента як суб'єкта культур, на нашу думку, – використання в навчальній діяльності прецедентних художніх текстів. Засобами художнього тексту, що впливають на процес навчання в аспекті міжкультурного спілкування, є його естетичний та соціокультурний потенціал. Включення естетичних та соціокультурних знань у процес соціально спрямованої комунікативної діяльності, якою є читання, – важливий чинник як засвоєння іноземної мови, так і гуманістичного становлення особистості. Читання прецедентних художніх текстів розглядається як специфічна форма міжкультурного спілкування, у процесі якого у студентів формуються зразки і моделі поведінки, розвиваються мислення, здатність до аналізу й оцінки, складається образ світу тощо.

Таким чином реальні можливості для формування фахівця з туризму як суб'єкта діалогу культур закладені як у самому процесі читання

прецедентних художніх текстів, так і в природі іншомовного художнього тексту, що зумовлюється його естетичним та соціокультурним потенціалом.

Одна з головних проблем використання прецедентних художніх текстів у вищій школі – відбір текстового матеріалу та організація роботи з ним. Завдяки ефективному відбору художніх текстів студенти мають змогу ознайомитися з різноманітними аспектами літературного спадку країни, мова якої вивчається, удосконалити себе як партнера з комунікації.

Важливі не лише відбір художніх текстів та визначення найбільш адекватної організаційної форми роботи з ним, але й правильно підібрані вправи, послідовність їх застосування на різних етапах навчальної діяльності.

Формування соціокультурної компетентності буде ефективним, якщо цей процес охоплюватиме не тільки навчання у вищому навчальному закладі, а й позанавчальну та позааудиторну діяльність студентів та молодіжних громадських організацій.

Треба зазначити, що відтворення реальної іншомовної соціокультурної дійсності – досить складне завдання. Зрозуміло, що “резервним помічником” процесу навчання є позанавчальна діяльність студентів, яка передбачає необмеженість часу (вільний час студентів), місця (територія університету та

територія поза межами університету), використання об’єктивних можливостей студентів.

Так, у контексті міжкультурної комунікації Н. Гальскова стверджує: “Процес надбання учнями особистісного досвіду спілкування із чужою лінгвокультурою потребує створення ситуацій практичного використання мови як інструменту міжкультурного пізнання та взаємодії” [4, 7]. У цьому випадку науковець пропонує розширення меж навчального процесу, тобто вона не наполягає на збільшенні обсягу годин для вивчення іноземної мови, а “пошук виходу поза межі класної кімнати” [4, 8].

Зрозуміло, що позанавчальна діяльність порівняно з навчальним процесом надає більшу варіативність та простір для багатьох видів навчальної діяльності студентів. Важливо, що вона передбачає, на відміну від навчального процесу, організацію сумісних міжнародних проектів, міжкультурного обміну, спілкування. Так, позанавчальна діяльність забезпечує студентам можливість спілкуватися в реальному режимі з представниками інших мов та культур, що дозволяє оволодіти методикою: а)

організації міжкультурного обміну як складової частини навчально-виховного процесу й позанавчальної роботи зокрема; б) проведення міжкультурних проектів різного рівня та змісту; в) використання у даних цілях усіх можливостей міжкультурної взаємодії; г) виявлення в кожного мотивації до вивчення лінгвокультури та пошук виходу на реальне спілкування. Більшість науковців поділяють думку щодо ефективного й необмеженого застосування позанавчальної діяльності у процесі навчання іноземних мов [1].

Так, С. Тер-Мінасова стверджує про необхідність “розвивати позакласні форми спілкування: клуби, гуртки, відкриті лекції іноземною мовою, наукові товариства за інтересами, де можуть збиратися студенти різних спеціальностей” [8, 28].

У ході експериментально-дослідної роботи у ВНЗ ми намагались виявити, що саме пропонують студенти для підвищення рівня їхньої соціолінгвістичної компетентності. 42% осіб III–IV курсів наполягають на розширенні програми міжнародних освітніх та культурних обмінів (навчання, стажування, екскурсії, практика в країнах, мови яких вивчають); 26% респондентів вважають, що покращенню їхньої соціолінгвістичної компетентності сприятиме систематичне проведення різного роду заходів іноземною мовою (лекції та виклади, наукові читання і дискусії, перегляд фільмів та їх обговорення); 17% бажають збагачувати досвід іншомовного спілкування з представниками інших мов та культур (як у навчальній, так і позанавчальній час); 11% – зазначили, що варто було б збільшити кількість годин для вивчення іноземної мови та суміжних культурознавчих дисциплін, причому із залученням носіїв мови до проведення занять; 4% вважають, що рівень соціолінгвістичної компетентності великою мірою залежить від застосування різних методів і засобів навчальної діяльності.

Отже, неважко помітити, що переважна більшість студентів надає вагомого значення позанавчальній діяльності для підвищення рівня соціолінгвістичної компетентності. Ситуації в іншомовному реальному режимі, який передбачає позанавчальна діяльність, вимагають від студентів не знання конкретних правил поведінки, готового алгоритму дій та простого відтворення такої поведінки з представниками іншої мови та культури, а здатності правильно дати оцінку ситуації, спроектувати свої дії та поведінку стосовно певної ситуації для подальшого взаєморозуміння зі співбесідником, при цьому використовуючи соціокультурний особистісний досвід.

У нашому випадку мова йде про такі ситуації, які відтворюють соціокультурний контекст іншомовної країни. Так, майбутні фахівці в галузі туризму повинні бути готовими до міжкультурного спілкування із представниками інших країн, вибору відповідного стилю соціокультурної поведінки та здатними до підтримання діалогу, при цьому вміти використовувати та знаходити нестандартні рішення в незнайомих соціокультурних ситуаціях. Використання та реалізація таких ситуацій у позанавчальній діяльності студентів будуть визначати рівні їхньої соціолінгвістичної компетентності та адаптації в іншомовному середовищі.

Усе викладене дозволяє зробити кілька загальних висновків: по-перше, міжкультурна комунікація – вагомий чинник якості освіти майбутніх фахівців у галузі туризму, яка сприяє формуванню їхньої професійно-комунікативної компетентності; по-друге, одним із пріоритетних у навчанні іноземної мови є соціокультурний підхід, що орієнтує на міжкультурне іншомовне спілкування в контексті діалогу культур; по-третє, формування соціолінгвістичної компетентності буде ефективним, якщо цей процес охоплюватиме не тільки навчання у ВНЗ, а й позанавчальну та позааудиторну діяльність студентів, молодіжних громадських організацій.

Зважаючи на сказане вище, необхідно доповнити якість освіти фахівців у галузі туризму такими позиціями:

- сформувати соціолінгвістичну компетентність, яка ґрунтується на розвитку здобутих знань та реалізації на їх основі умінь і навичок;

- акцентувати увагу на соціолінгвістичну компетентність як одну із складових підготовки фахівців з урахуванням міжкультурних зв'язків в умовах міжнародної академічної та економічної мобільності;

- розробити педагогічні методи та прийоми підготовки спеціалістів у галузі соціолінгвістичної компетентності на основі принципів функціональності, цілісності й застосування знань.

Саме для того, щоб готувати студентів до іншомовного професійного спілкування, допомогти їм побачити свою картину світу навколо і водночас усвідомити себе невід'ємною частиною міжкультурної взаємодії, потрібно змінювати підходи до викладання іноземної мови, країнознавства, комунікації та переходити від теоретичних знань до практичних тренінгів, руйнувати хибні культурні стереотипи.

ЛІТЕРАТУРА

1. К а н і б о л о ц ь к а О. А. Підготовка студентів мовних спеціальностей до міжкультурної комунікації у контексті Європейського освітнього простору. – www.confcontact.com/May/23.htm.

2. Ш е х а в ц о в а С. О. Міжкультурна комунікація як соціально-педагогічна умова формування соціокультурної толерантності в майбутніх учителів іноземних мов. – eprints.zu.edu.ua/1799/

3. Б и б л е р В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.

4. Г а л ь с к о в а Н. Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам // Иностр. яз. в школе. – 2004. – № 1. – С. 3–8.

5. Г р у ш е в и ц к а я Т. Г., П о п о в В. Д., С а д о в и н А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. А. П. С а д о в и н а. – М., 2002.

6. Емельянова И.Н. Ценности современного общества в содержании университетского образования // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 1. – С. 14–18.

7. Р о з а н о в а М. С. Проблема межкультурной коммуникации в контексте философско-художественного освоения современной реальности. – http://anthropology.ru/ru/texts/rozanova/russia_04.html.

8. Т е р - М и н а с о в а С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово // Slovo, 2000. – 259 с.